
Дмитро
Сепетий

УДК 130.1

ЧИ МОЖЕ (І ЯК) ФІЗИКАЛІЗМ ВСТОЯТИ ПРОТИ АРГУМЕНТУ САМОТНЬОГО ПРИВИДА ДЕКАРТА–ГОФА?

Декарт у «Метафізичних медитаціях» висунув знаменитий аргумент проти матеріалізму, в якому відмінність мислячого суб'єкта (Я) або ментальності (лат. *mens*)¹ від тіла висновується з ясної уявлюваності² першої без другого (друга та шоста медита-

¹ Латинське *mens* та його англomовний відповідник *mind* охоплюють усі психічні (ментальні) стани. На жаль, для його перекладу українською мовою не існує усталеного погодженого терміна. На термінологічному семінарі в Інституті філософії 2015 року пропонували, крім звичного «свідомість» (що є неточним і створює серйозні перекладацькі проблеми, оскільки в латинській та англійській мовах є більш близький його відповідник, *cōscientia*, *consciousness*), такі варіанти перекладу, як «психіка» (А. Богачов), «ментальне» (А. Вахтель), «ментальність» (А. Богачов, із застереженням про те, що «ідеться... саме про “ментальність”, а не про зачовгане слово “менталітет”» [Богачов та ін., 2015: с. 85]), «ум» (О. Хома, із застереженням, що йдеться про впровадження спеціального філософського терміна, за смислом відмінного від «розум» та російського «ум» [Богачов та ін., 2015: с. 89]). Я обрав «ментальність», оскільки цей термін має потрібне охоплення, є близьким до латинського аналогу, а іменникова форма зручніша, ніж прикметникова («ментальне»).

² Я перекладаю англomовний термін «*conceivability*» як «уявлюваність» і, у відповідних контекстах, «*conceive of*» як «уявити» («уявити зомбі», «уявити привида»), а «*conception*» як «уявлення». Такий переклад є не зовсім точним: прямими англomовними відповідниками до українських «уявити» та «уявлюваність» є «*imagine*» та «*imaginability*», а

ції [Декарт, 2014: с. 264]). Незважаючи на знаменитість, цей аргумент був не дуже впливовим, і у філософії ментальності в контексті аналітичної традиції (що домінує у Великій Британії, США, Австралії та низці інших країн) XX — початку XXI сторіччя не був у центрі дискусій між прибічниками та опонентами панівного напрямку, матеріалізму чи фізикалізму. (У сучасній філософії аналітичної традиції назви «матеріалізм» та «фізикалізм» вживають, як правило, як синоніми, причому частіше подибуємо «фізикалізм».) Значно більше уваги приділяли іншому антиматеріалістичному аргументові від уявлюваності, найбільше відомому у формі *аргументу зомбі* [Kirk, 1974; Chalmers, 1996: р. 94–99; в українському перекладі [Чалмерс, 2015]), класичним попередником якого можна вважати Ляйбніців *аргумент млина* [Лейбниц, 1982: с. 415]). Можливо, головною причиною того, що аргументові Декарта надавали, як правило, небагато ваги, було міркування про те, що уявлюваність та метафізична можливість невітленої ментальності (ментального суб'єкта) насправді не є несумісною з істинністю фізикалізму (матеріалізму): можливо, що ментальні стани допускають множинну реалізацію, і хоча у дійсному світі вони завжди реалізовані фізично, у деяких можливих світах вони можуть бути реалізовані нефізично.

Деякі опоненти фізикалізму, такі як Б. Блоуз [Bloose, 1981], Р. Свінберн [Swinburne, 1984], В. Гарт [Hart, 1988], Ч. Таліаферро [Taliaferro, 1997], Ф. Дилей [Dilley, 2004], усе ж намагалися розвивати й захищати картезіанський аргумент від уявлюваності, але слабкістю їхніх спроб була відсутність прямої відповіді на заперечення про можливість множинної реалізації. Саул Крипке [Kripke, 1972: р. 334–342] запропонував досить складний і технічний аргумент (грунтований на його семантичній теорії про функціонування багатьох слів, у тому числі тих, що позначають ментальні стани та фізичні стани мозку, як *жорстких позначників — rigid designators*), що нібито показує, що апеляція до можливості множинної реалізації не захищає фізикалізм проти картезіанського аргументу від уявлюваності. Проте аргумент Крипке мало вплинув на сприйняття картезіанського аргументу проти матеріалізму переважною більшістю аналітичних філософів ментальності. Частково це можна пояснити технічним характером аргументу Крипке та його прив'язаністю до специфічної семантичної теорії, яка, хоч і стала дуже впливовою в сучасній аналітичній філософії, усе ж є далеко не безспірною. Проте більш важливо

це — не зовсім те саме, що «*conceive of*» та «*conceivability*». Проте інші відомі мені варіанти перекладів, такі, як «збагненність»/«збагнути», «мислимість»/«помислити», були б, на мою думку, ще менш вдалим в контексті цієї статті. Зокрема, для них немає третього спільнокореневого терміна, що відповідав би англійському «*conception*» (якби не виникало потреби у такому терміні, я б віддав перевагу парі «мислимість»/«помислити»), а у випадку «збагненності» і дієслівна форма не зовсім підходить, коли йдеться про те, щоб *to conceive of a ghost* або *to conceive of a zombie*. Проте слід мати на увазі, що йдеться про спільну діяльність уяви та мислення (а не лише уяви), про формування ясного поняття-уявлення.

й цікаво те, що Крипке, висуваючи свій аргумент нібито на розвиток аргументу Декарта від уявлюваності, майже від початку зауважує, що «Декарт міг би з таким же успіхом довести той самий висновок, виходячи із засновку про те, що тіло могло б існувати без ментальності» [Kripke, 1972: р. 334], і далі формулює і обґрунтовує свій технічний аргумент на розвиток цього, «перевернутого» картезіанського аргументу від уявлюваності, що є по суті ляйбніціанським аргументом, тотожним аргументові зомбі.

Філіп Гоф запропонував удосконалений картезіанський аргумент, *аргумент самотнього привида*, який, на його думку, дає змогу відхилити заперечення про можливість множинної реалізації і має кілька переваг порівняно з аргументом зомбі ([Goff, 2010], з деякими варіаціями й уточненнями: [Goff, 2012; Goff, 2014]). Зважаючи на таку амбітну заявку, аргумент отримав на диво слабкий відгук: мені вдалося знайти лише дві статті, що містять відповіді з боку фізикалістів, причому одна з них [Diaz-Leon, 2012] стосується лише другорядного питання про реальність однієї із заявлених Гофом переваг його аргументу над аргументом зомбі, і лише друга — стаття Грега Джензена [Janzen, 2012] — є повноцінною спробою спростування аргументу Гофа.

Метою цієї статті є ознайомлення українського читача з аргументом самотнього привида Декарта–Гофа, аналіз та оцінка наявних відповідей з боку фізикалістів та з'ясування можливостей інших відповідей.

1. Чому в сучасній філософії ментальності більше зважали на зомбі, ніж на привидів?

Аргумент Декарта здається вразливим до заперечення, яке апелює до можливості множинної або альтернативної реалізації. Суть заперечення — у тому, що для високорівневих об'єктів, що їх ідентифікують через певну множину властивостей на відповідному рівні опису, є уявлюваним (логічно, в якомусь із можливих світів, а інколи й природно, у реальному світі з його законами природи, можливим), що такий об'єкт може (природно) — або міг би (логічно) — бути утвореним з різних упорядкованих множин низькорівневих компонентів (або «тотожним» з тією чи тією такою множиною) з різного матеріалу. Прикладом можливості множинної реалізації може бути комп'ютерна програма. Припустимо, що вона закодована в елементах комп'ютерного жорсткого диска; тож примірник (*token*) програми утворений з відповідним чином структурованої множини таких елементів (або тотожний з цією множиною), можливо, з додаванням людини-інтерпретатора. Але та ж сама програма може бути закодована і в елементах компакт-диска, і багатьма іншими способами³. Як приклад ло-

³ Цей приклад тим більш доречний, що з точки зору такого впливового сучасного матеріалістичного напрямку, як функціоналізм, людська ментальність є свого роду програмою, що виконується на комп'ютері, яким є мозок; тож будь-який інший комп'ютер, що виконує ту ж саму програму, матиме такі ж самі ментальні стани. (Оскільки якась

гічно (хоча й не природно) можливої — а відтак і уявлюваної — альтернативної реалізації можемо взяти воду; в дійсності, вона утворюється з молекул H_2O ; проте водяниста речовина з усіма властивостями, які належать до нашого повсякденного (донаукового) поняття води⁴, могла б утворюватися з якихось інших мікроелементів (можливо, таких, що в дійсності не існують, але могли б існувати в якомусь логічно можливому світі). Відповідно, матеріаліст може заперечити проти аргументу Декарта, що хоча людська ментальність (ментальний суб'єкт) — усі її властивості, про які ми знаємо (і які є для нас *ясно й виразно уявлюваними*) — могла б бути реалізована у якийсь інший (можливо, нематеріальний) спосіб, в дійсності людські ментальності (ментальні суб'єкти) утворюються (є тотожними з) деякими фізичними станами та процесами у сірій желеподібній речовині мозку.

Проте таке заперечення не працює проти аргументу від уявлюваності в протилежному напрямку (аргументу зомбі) — якщо йдеться про уявлюваність і метафізичну можливість тіла (й мозку), що ідентичне людському, без суб'єктивних ментальних станів (без ментального суб'єкта, що переживає такі стани). Логічна можливість чогось, що за припущенням є фундаментальним (низькорівневим), без чогось, що за припущенням є похідним (високорівневим) від цього «фундаменту» (утворюється ним або є тотожним із ним), означає *нетотожність* або, точніше кажучи, що останнє *не утворюється* першим (тобто вихідне припущення є хибним). Якщо вода тотожна з (утворюється) сукупністю молекул H_2O за певних умов, то логічно неможливо, щоб за наявності сукупності молекул H_2O за належних умов не було водянистої речовини з усіма високорівневими властивостями води; якби таке було можливим, то це означало б, що вода не є сукупністю молекул H_2O . Відповідно, логічна можливість будь-якого фізичного стану (процесу) мозку без певного суб'єктивного ментального стану (наприклад, без відчуття болю) означає, що цей ментальний стан не є (тотожним із) будь-яким фізичним станом (процесом) мозку. Логічна можливість феноменального зомбі — точної фізичної копії людини без будь-яких суб'єктивних ментальних станів — означає, що ментальність (ментальний суб'єкт) не утворюється фізичними структурами та процесами, а є чимось понад усе фізичне, чимось нефізичним.

Тож здається, що з огляду на заперечення про можливість множинної реалізації аргумент зомбі має суттєву перевагу перед аргументом від уявлюваності безтілесного ментального суб'єкта («привида»).

система може функціювати як комп'ютер, не має значення, чи є вона природною чи штучною, з якого матеріалу вона утворена та якими є особливості її організації.)

⁴ Я вживаю тут це дещо громіздке словосполучення, а не просто «вода», щоб уникнути з'ясування питання про слухність/помилковість дуже впливової в сучасній аналітичній філософії теорії Саула Крипке, згідно з якою, оскільки вода є сукупністю молекул H_2O і оскільки тотожність будь-чого із самим собою є необхідною істиною, то те, що вода є сукупністю молекул H_2O , є *апостеріорною необхідною істиною*, а отже, будь-що, що не є сукупністю молекул H_2O , не є (неправильно називати) водою.

2. Посилений аргумент Декарта–Гофа: фізикалістам слід боятися привидів більше, ніж зомбі

Посилений картезіанський аргумент Гофа полягає в тому, що, виконавши стандартну уявленнєву процедуру картезіанського сумніву, ми можемо уявити (*conceive of*) самотнього привида, чиє існування вичерпується феноменальними станами свідомості, відтак ці феноменальні стани є найфундаментальнішими властивостями, не ґрунтованими ні на яких інших властивостях (не утворюваними ними). (Я використовую фразу «фундаментальні властивості» замість технічного терміна «рідкі властивості» (*sparse properties*), запозиченого Гофом у Девіда Льюїса [Lewis 1986].) Уявлюваність такої істоти — самотнього привида — (можливо) становить загрозу для фізикалізму у два способи.

По-перше, вона загрожує напряму фізикалізму, який Гоф називає «апріорним фізикалізмом», — погляду, згідно з яким наші феноменальні поняття є або фізичними поняттями (поняттями певних фізичних станів), або функціональними поняттями (або поняттями чогось, хоч би чим воно було, що виконує певну функціональну роль, або поняттями виконання певної функціональної ролі, хоч би що її виконувало). У дійсності майже всі апріорні фізикалісти приймають функціоналістський підхід, і тому їх зазвичай називають *аналітичними функціоналістами*. Поняття самотнього привида обумовлює відсутність будь-чого фізичного за наявності ментальних станів; тож якщо самотній привид є уявлюваним (*conceivable*), то наші поняття (*concepts*) ментальних станів не є фізичними поняттями. Також здається, що якщо самотній привид є уявлюваним, то наші поняття ментальних станів не можуть бути функціональними поняттями: система функціональних ролей є посередником між фізичним «входом» сприйнятів (*perceptual inputs*) та фізичним поведінковим «виходом» (*behavioural outputs*); проте в уявлюваному сценарії з привидом немає нічого фізичного, поміж чим функціональні ролі могли б бути посередниками.

По-друге, аргумент (можливо) загрожує всім формам фізикалізму, оскільки здається, що з уявлюваності феноменальних властивостей без будь-яких подальших властивостей, на яких вони б ґрунтувалися, випливає, що феноменальні властивості є фундаментальними. (Здається, що якби феноменальні властивості не були фундаментальними, то їх неможливо було б уявити без подальших властивостей, на яких вони ґрунтувалися б.) Інакше кажучи: якщо феноменальні властивості без будь-яких подальших ґрунтувальних властивостей є уявлюваними, то сценарій з привидом є метафізично можливим; якщо ж феноменальні властивості без будь-яких подальших ґрунтувальних властивостей є метафізично можливими, то вони є онтологічно фундаментальними.

На думку Гофа, аргумент самотнього привида не лише не поступається аргументові зомбі, але й має кілька переваг. Перші дві переваги стосуються спростування апріорного фізикалізму (аналітичного функціоналізму).

По-перше, здається, що аргумент привида, порівняно з аргументом зомбі, більше придатний для переконування фізикаліста, який від початку заперечує або ставить під сумнів уявлюваність привида/зомбі: «Якщо хтось заявляє, що він не може уявити (*conceive of*) зомбі, то важко його переконати, що він може це зробити. Але якщо хтось скаже мені, що не може уявити привида, у мене є аргумент, що може спонукати його ще раз подумати: “Чи не можете Ви пройти через процес картезіанського сумніву? Хіба Ви не закінчуєте сумнівом в існуванні будь-чого окрім себе та свого свідомого досвіду? Коли Ви досягаєте цієї стадії, хіба Ви не уявляєте привида?”» [Goff, 2010: p. 134–135].

По-друге, апіорний фізикаліст (аналітичний функціоналіст) може заперечувати уявлюваність зомбі на тій підставі, що для нас зомбі не є *вповні уявлюваними* (*fully conceivable*), де «повна уявлюваність» *X* означає спроможність сформулювати таке уявлення про (*conception of*) *X*, яке «неможливо зробити повнішим через залучення подальшої емпіричної інформації» [Goff, 2012a: p. 742]. Адже визначення зомбі як точної фізичної копії людини залишає поняття зомбі великою мірою «незаповненим»: у визначенні не вказано вичерпного переліку фізичних властивостей зомбі, і ми не отримуємо такого переліку, навіть якщо доповнимо визначення всім, що науці відомо про тіло людини, оскільки зрозуміло, що наявне на цей момент відповідне знання є неповним. Багато фізичних властивостей людського тіла — а отже, і зомбі, якого нам пропонують уявити — нам невідомі. Виходячи з цього, апіорний фізикаліст може припускати, що зомбі лише здаються нам уявлюваними через неповноту нашого знання про ті фізичні властивості, які у них мають бути, але що насправді у людини є якісь такі фізичні властивості (які в принципі можливо виявити емпіричними дослідженнями), що якби ми знали про них, то могли б зрозуміти, що істота з такими властивостями, але без суб'єктивних ментальних станів, є неуявлюваною, — ідея такої істоти є самосуперечливою. Таке заперечення, на думку Гофа, незастосовне до самотнього привида, оскільки всі його властивості (які нам належить уявити) — це знайомі нам суб'єктивні психічні стани. Отже, самотній привид, на відміну від зомбі, є *вповні уявлюваним*.

Третя перевага, яку Гоф убачає в аргументі самотнього привида порівняно з аргументом зомбі, стосується специфічного напівфізикалістського напрямку, який Гоф називає «чудернацьким фізикалізмом» (*funny physicalism*). У сучасній філософії свідомості цей напрямок більше відомий як *панпротопсихізм* або *раселіанський монізм* (чи одна з його версій). Прибічники цього напрямку визнають, що ментальність не утворюється фізичними властивостями у традиційному розумінні — властивостями, з якими має справу (фундаментальна) фізика. Проте вони вважають, що властивості фізичних об'єктів (фізичні властивості в ширшому значенні) не вичерпуються тими властивостями, з якими має (може мати) справу фізика. Фізика має справу лише з просторовими відношеннями, їх динамікою та диспозиційними властивостями,

визначеними через просторові відношення, і нічого не говорить (у принципі не може сказати) про фундаментальні внутрішні, категорійні властивості фізичних об'єктів, що ґрунтують їхнє буття та диспозиційні властивості. Прибічники панпротопсихізму вважають, що якщо до «традиційних» (просторових та диспозиційних) фізичних властивостей додати фундаментальні внутрішні, категорійні властивості фізичних об'єктів, то матимемо той базис, який утворює і ментальність. Гоф вважає, що аргумент зомбі не загрожує чудернацькому фізикалізму (думка дуже спірна, оскільки хоча в початковій версії аргумент зомбі формулювали в термінах традиційних фізичних властивостей, властивостей «структури та динаміки», він може бути переформульований-розширений так, щоб включати в базис фізичних властивостей і будь-які інші властивості компонентів, з яких утворене людське тіло), натомість аргумент привида, якщо він слушний, спростовує чудернацький фізикалізм, оскільки доводить фундаментальність феноменальних властивостей-станів ментальності.

3. Дві відповіді фізикалістів: привида не страшніші за зомбі (Діаз-Леон) або й зовсім не страшні (Джензен)

Еса Діаз-Леон висунула заперечення проти твердження Гофа, нібито аргумент привида має перевагу над аргументом зомбі у тому, що привид є цілком уявлюваним (у розумінні формування такого уявлення, яке «неможливо зробити повнішим через залучення подальшої емпіричної інформації» [Goff, 2012a: p. 742]), натомість зомбі не є таким. Діаз-Леон висловила і спробувала обґрунтувати думку, що привид не є вповні уявлюваним, так само як і зомбі. За поясненням Гофа, щоб зомбі був вповні уявлюваним, ми повинні бути в змозі уявити його таким, що *має* всі фізичні властивості, які має людське тіло (зокрема, мозок); проте ми не в змозі це зробити, оскільки нам бракує деякої емпіричної інформації про властивості людського тіла (мозку). Подібно до цього, на думку Діаз-Леон, щоб самотній привид був вповні уявлюваним, ми повинні бути в змозі уявити його таким, що *не має* всіх фізичних властивостей, які має людське тіло; проте ми не в змозі це зробити, оскільки нам бракує деякої емпіричної інформації про властивості людського тіла [Diaz-Leon, 2012]. Гоф відповів на це заперечення, що для того, щоб уявити річ, яка має певну множину властивостей і не має ніяких інших властивостей, нам зовсім не потрібно уявляти всі ті властивості, яких вона *не має* [Goff, 2012b]. На перший погляд, така відповідь видається слушною. У будь-якому разі, предмет цієї дискусії має досить обмежене значення для оцінки сили аргументу привида. (Проте заперечення Діаз-Леон можна розвинути й посилити, що я зроблю наприкінці цієї статті.)

Натомість заперечення Грега Джензена є повним; якщо воно є слушним, то воно цілком спростовує аргумент самотнього привида. Аргумент Джензена ґрунтується на тому, що досвіди (*experiences*) є *сутнісно перспек-*

тивними (*essentially perspectival*) у тому сенсі, що вони з необхідністю містять просторову перспективу. Оскільки це так, то поняття самотнього привида, яке обумовлює наявність досвідів за відсутності будь-чого фізичного (фізичного простору та розташованих у ньому фізичних тіл), містить у собі суперечність. Проте на таке заперечення Джензена у прибічника аргументу самотнього привида є пряма відповідь: хоча досвіди (можливо, не всі) є просторово перспективними, це не означає, що їхня просторова перспектива обов'язково мусить бути фізичною. Я можу уявити себе в далекій або й такій, що не існує, країні, з різноманітними речами, розташованими навколо мене в певний спосіб. Або я можу мати яскравий сон, у якому речі виглядають розташованими в просторі так само, як я бачу речі, коли не сплю. Зрозуміло, що простір (і просторова перспектива) цих досвідів уяви та сну — це не фізичний простір, а якісь внутрішньоментальні відношення — можемо назвати це феноменальним простором. Він являє собою деяке феноменальне впорядкування феноменальних об'єктів (образів). Немає ніякої суперечності в думці, що те, що я звик вважати фізичним простором, насправді є моїм внутрішньоментальним феноменальним простором, тієї самої природи, що й простір картини, яку я можу уявити, або сну, який мені може снитися. Можливо уявити без суперечності, що все, що я звик вважати позаментальним фізичним світом, є множиною феноменальних об'єктів (образів), що перебувають у простороподібних відношеннях (при цьому один з таких феноменальних об'єктів, моє тіло, постійно перебуває у центрі цього феноменального простору).

Гоф, пояснюючи свій аргумент, згадував про «серію експериментів у конференційних барах», в яких він «виявив, що першою реакцією Боба-філософа на зіткнення з ідеєю привида є формування у Боба переконання, що така істота перебуває поза межами того, що він здатний уявити». На думку Гофа, така початкова невдача піддається виправленню: він запрошував Боба «пройти через знайомий картезіанський процес сумніву в усьому, в чому можливо сумніватися» [Goff, 2010: p. 124]. Наприкінці процесу виявляється, що ми уявили самотнього привида [Goff, 2010: p. 124; Goff, 2012a: p. 743]. Якщо співрозмовник Гофа це заперечує, то на нього лягає тягар пояснення: «він має розповісти мені якусь альтернативну історію про те, що трапляється, коли він поринає в картезіанський сумнів. Він має мені сказати, чи він зупиняється раніше чи пізніше за мене. Якщо він погоджується зі мною щодо того, на чому зупиняється картезіанський сумнів, то він має мені сказати, чому, коли він досягає цієї точки, він вважає, що він не уявляє себе як самотнього привида» [Goff, 2012a: p. 743].

На жаль, Джензенова спроба спростування аргументу самотнього привида виглядає як відповідь Боба, який не прийняв запрошення Гофа «чесно й серйозно поринути в картезіанський сумнів» [Goff, 2012a: p. 743], а натомість поспішив захищати своє початкове переконання, що самотній привид є неуявлюваним, оскільки наші досвіди містять просторову

перспективу (так, нібито це є самозрозумілим і безсумнівним, що там, де є просторова перспектива, мусить бути фізичний простір). Відповідно, ми не маємо альтернативної історії про те, де ж має закінчитися процес картезіанського сумніву й що (якщо не самотнього привида) ми уявляємо в результаті.

На мою думку, аргумент самотнього привида є слушним як аргумент проти апіорного фізикалізму (аналітичного функціоналізму). Проте це не виглядає великим досягненням, оскільки і без цього аргументу здається очевидним, що наші феноменальні поняття не є функціональними чи фізичними поняттями (не редукуються до них). А ті, для кого це не очевидно, напевно знайдуть якийсь спосіб — не більш неправдоподібний, ніж погляд, що феноменальні поняття редуковні до функціональних або фізичних — заперечувати уявлюваність самотнього привида. Більш цікавим є питання про те, чи може апостеріорний фізикаліст (чи функціоналіст) протистояти аргументові самотнього привида.

Один можливий спосіб такого спротиву (до якого фізикалісти найчастіше вдаються, захищаючись від зомбі, і який вони можуть так само застосувати й проти привида) полягає в тому, щоб заперечувати, що з уявлюваності або концептуальної можливості (відсутності суперечності, яку можливо виявити засобами концептуального аналізу) випливає метафізична можливість. У сучасній філософії ментальності це зазвичай має форму «стратегії феноменальних понять» (*the phenomenal concept strategy*). Ця стратегія ґрунтована на двох положеннях: 1) феноменальні поняття мають тих самих референтів (вибирають / означають ті самі об'єкти чи властивості), що й деякі фізичні або функціональні поняття, але 2) феноменальні поняття є «висновувально ізольованими» (*inferentially isolated*) від фізичних та функціональних понять, що робить нас неспроможними побачити, що з деяких фізичних фактів випливають феноменальні факти. Прибічники модальних антиматеріалістичних аргументів («зомбісти» та «привидофіли») висувають подальші аргументи проти такого захисту. Можливо, найсильнішою є лінія аргументації, яку розвивали Мартин Ніда-Рюмелін [Nida-Rümelin, 2007] та Гоф [Goff, 2011; Goff, 2015]. Її суть полягає в тому, що ми осягаємо (*grasp*) феноменальні властивості, якими вони справді є, маємо прозорі поняття (*transparent conception*) таких властивостей; заперечення цього (що випливає з апостеріорного фізикалізму) є настільки ж неправдоподібним, як погляд апіорного фізикалізму (аналітичного функціоналізму), що «неявно заперечує можливість мислити про такі свідомі стани, як біль, інакше ніж у термінах їхніх каузальних ролей у системі, що є посередником між відчуттєвим “входом” та поведінковим “виходом”» [Goff, 2011: р. 191–192]. Проте Гоф визнає, що з прийняттям цього допоміжного аргументу аргумент зомбі має деяку перевагу над аргументом привида — в тому, що «можливість зомбі більш прямо несумісна з апостеріорним фізикалізмом, ніж можливість привидів» [Goff, 2010: р. 136].

4. Чи справді аргумент самотнього привида є невразливим проти заперечення від можливості множинної реалізації?

Я припускаю, що для фізикалістів найбільш перспективна стратегія пошуку засобів знешкодження аргументу самотнього привида — поставити під сумнів успішність цього аргументу в розв'язанні проблеми можливості множинної реалізації. Розглянемо дві можливості.

1. Заперечення умовиводу від засновку про уявлюваність того, що феноменальні властивості *можуть бути непохідними* (від будь-чого більш фундаментального), як у випадку привида, до висновку, що ці феноменальні властивості є з *необхідністю* непохідними, в усіх можливих випадках, а отже, що і в дійсності, у людини, вони є непохідними.

Аргумент Гофа спирається на положення (припущення) про те, що якщо властивість X є такою, що її можливо уявити непохідною від будь-яких інших властивостей, то вона є фундаментальною, а отже, не може бути похідною від будь-яких інших властивостей. Чому ми маємо прийняти це положення? Гоф підтримує його аргументом, ґрунтованим на *принципі достотної подібності (Principle of Genuine Resemblance)*: «Об'єкти є достотно подібними тією і лише тією мірою, якою вони поділяють рідкі (*sparse*) властивості» [Goff, 2010: р. 129]. Виходячи з цього принципу, можна сформулювати наступний аргумент.

Припустимо, що

(1) у можливому світі W_1 є об'єкти A_{11} та A_{12} , що мають властивість X , і X є фундаментальною (рідкою) у W_1 ;

Припустимо також, що

(2) у можливому світі W_2 є об'єкт A_2 , який має властивість X .

З цього та

(3) принципу достотної подібності

впливає, що

(C1) A_2 є подібним до A_{11} у точно такий самий спосіб, у який A_{21} є подібним до A_{11} .

Але відповідно до (1),

(1*) A_{21} є подібним до A_{11} у тому, що для обох X є фундаментальною (рідкою) властивістю.

Звідси впливає, що

(C2) A_2 є подібним до A_{11} у тому, що для обох X є фундаментальною (рідкою) властивістю.

(Я надав узагальненої форми аргументу, який Гоф [Goff, 2010: р. 130] сформулював для деякої феноменальної властивості та трьох осіб.)

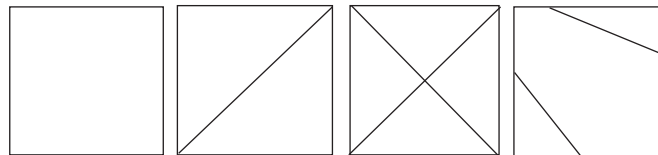
Проте чи є цей аргумент слухним? Ми можемо поставити під сумнів принцип достотної подібності, або вгледіти оманливу двозначність у тому, як у цій аргументації вживано словосполучення «достотна подібність».

Для подальшого обговорення корисно провести розрізнення (якого не проводить Гоф) між *властивостями як універсаліями*, що можуть бути наявними в тих чи тих різноманітних випадках, і *випадками наявності властивостей*. Говорячи про такі випадки, я вживатиму спеціальний термін «інстанціація» (англ. *instantiation*)⁵.

З огляду на таке розрізнення, зауважимо, що може бути не зовсім коректним говорити про *властивість* як похідну чи непохідну від інших *властивостей*; радше слід говорити про *інстанціацію властивості* як похідну чи непохідну від наявності деякої структури чи відношень *утворювальних компонентів, що мають інші властивості*. Відповідно, можемо побачити, що в аргументі самотнього привида з уявлюваності непохідних інстанціацій феноменальних властивостей (у привида) робиться сумнівний висновок про те, що й усі інші можливі інстанціації феноменальних властивостей (зокрема, у людини), є непохідними.

Принаймні щодо деяких властивостей можливо уявити (простий) об'єкт, що має (інстанціює) таку *властивість як непохідну ні від чого*, притому, що це зовсім не виключає можливості інших (складних) об'єктів, що мають *ту ж саму властивість як похідну* від властивостей та відношень тих компонентів, з яких ці об'єкти складаються. Візьмемо для прикладу властивість форми, таку, як квадратність. Можливо уявити існування речей, що є квадратними у непохідний спосіб (двовимірні квадратні атоми Демокрита). Зрозуміло, що це не виключає можливості існування квадратних речей, складених з деяких неквадратних речей, відтак квадратність перших є похідною від (неквадратних) форм та взаємного розташування інших (наприклад, квадрат можна утворювати з деякої множини трикутників, або трикутників та чотирикутників).

Уявімо можливий двовимірний світ, у якому є фундаментальні об'єкти різних форм — квадратних, трикутних, неквадратних чотирикутних тощо. У цьому світі деякі об'єкти (прості, представлені на рисунку першим квадратом) є квадратними у непохідний спосіб, а деякі (складні, представлені на рисунку іншими квадратами) — квадратними у похідний спосіб. У такому разі, чи є ці об'єкти *достотно подібними* один до одного *стосовно форми*?

Можливі об'єкти уявного двовимірного світу

⁵ Можна було б обрати більш звичний термін «реалізація», але він асоціюється з утворенням з чогось простішого, натомість нам потрібний термін, що допускав би можливість наявності певної властивості як фундаментальної, неутворюваної.

Фізикаліст може припустити, що щось подібне має місце й у випадку феноменальних властивостей. Принаймні на прибічника аргументу привида лягає тягар доведення, що інші властивості — зокрема, феноменальні — не можуть бути такими, що для них можливими (*і, отже, уявленими*) є як похідні, так і непохідні інстанціації. Є кілька способів, в які прибічник аргументу самотнього привида міг би спробувати впоратися з цим тягарем.

По-перше, він може вказати на те, що у випадках, коли форма речі утворюється в результаті поєднання інших речей, ті властивості складових елементів, які задіяні в цьому утворенні, самі є формами, і що неможливо, щоб складна річ мала певну форму (наприклад, квадратну) інакше, ніж завдяки формам її складових елементів. Відповідно, прибічник аргументу привида може припустити, що й у випадку феноменальних властивостей, якщо можливо уявити непохідну інстанціацію такої властивості, то можливо, що якась інша інстанціація цієї властивості може утворюватися з компонентів, що мають інші феноменальні властивості, але не може утворюватися в якийсь інший спосіб (не через наявність у компонентів власних феноменальних властивостей). Якщо це так, то клас феноменальних властивостей є фундаментальним: феноменальні властивості не можуть бути похідними від нефеноменальних (незалежно від того, чи є деякі інстанціації феноменальних властивостей похідними від інших інстанцій феноменальних властивостей). У такому разі аргумент привида досягає своєї мети.

На мою думку, така відповідь не дуже допомагає в захисті аргументу привида, оскільки в ній уже неявно приймають саме те, що матеріаліст заперечує — що фізичні та феноменальні властивості є принципово різними властивостями, *відмінними за своєю природою*, відтак останні не можуть утворитися з компонентів, які мають лише фізичні властивості. Прибічник аргументу привида може спробувати обґрунтувати неутворюваність феноменального з фізичного міркуванням про те, що хоч би якою була множина фізичних компонентів, їхні фізичні властивості та спосіб упорядкування в просторі й часі, з усього цього логічно не може впливати наявність суб'єктивних психічних станів, усе це (логічно) могло б мати місце без феноменальної ментальності. Але це вже, по суті, аргумент зомбі. Якщо він слушний, то він спростовує фізикалізм, і тоді аргумент самотнього привида є зайвим. Якщо ж ні, то він не може допомогти у захисті аргументу привида.

По-друге, прибічник аргументу привида може звернути увагу на те, що у випадку форм, якщо ми маємо ясну ідею деякої форми (наприклад, квадрата), то ми також маємо і ясну ідею того, як ця форма може утворюватися іншими формами (наприклад, двома трикутниками); натомість у випадку феноменальних властивостей у нас немає такої ідеї щодо того, як вони можуть бути утворені. Можна висунути припущення, що якщо наше поняття деякої властивості є прозорим (*transparent*), тобто наше розуміння цього поняття включає повне осягнення природи відповідної властивості, то для будь-якої такої властивості, якщо вона є утворюваною (може утворюватися через по-

єднання якихось компонентів), то така утворюваність також є прозорою. На цій основі можемо побудувати логічно коректний (*valid*) аргумент:

1. Якщо прозора властивість є утворюваною, її утворюваність теж є прозорою.

2. Феноменальні властивості є прозорими.

3. Феноменальні властивості не є прозоро утворюваними.

Отже, феноменальні властивості не є утворюваними.

Чи може такий аргумент допомогти в захисті аргументу привида? Я думаю, що ні. По-перше, фізикаліст може не визнавати слухність (*soundness*) аргументу, заперечуючи якийсь із його засновків (ймовірно, перший або другий). По-друге, якщо визнати слухність цього аргументу, то він сам по собі достатній для спростування фізикалізму, а отже, аргумент привида є непотрібним.

2. Постанова під сумнів того, що, уявляючи самотнього привида, ми уявляємо феноменальні властивості як непохідні.

Фізикаліст може сказати, що не є ясним, чи справді в результаті картезіанського сумніву ми уявляємо самотнього привида як такого, що не має ніяких інших властивостей крім феноменальних. Чи справді ми, уявляючи самотнього привида, уявляємо відсутність усіх інших можливих властивостей, крім феноменальних? Чи можливо ми, уявляючи самотнього привида, просто не уявляємо ніяких інших можливих властивостей як присутніх?

Якщо друге, то така уявлюваність ніяк не загрожує фізикалізму. Тож щоб аргумент привида мав силу, Гофові потрібно обґрунтувати думку, що, уявляючи самотнього привида, ми уявляємо саме відсутність усіх метафізично можливих нефеноменальних властивостей — не лише фізичних, але й нефізичних (якщо метафізично можливі якісь інші, крім феноменальних, нефізичні властивості). Неясно, як він міг би це зробити. І в такому контексті, здається, набуває більшої правдоподібності та ваги обговорюване раніше заперечення Діаз-Леон: щоб уявляти відсутність певних властивостей (а не просто не уявляти їх присутніми), потрібно знати, що це за властивості.

З цього обговорення можемо зробити певні висновки. Фізикалісти можуть протиставити аргументові самотнього привида досить значні додаткові засоби захисту, понад ті, які вони протиставляють аргументові зомбі. Залишається відкритим питання, чи ці засоби можуть бути подолані без звертання до інших аргументів, які, якщо є слухними, самі спростовують фізикалізм і, отже, роблять аргумент самотнього привида непотрібним.

ДЖЕРЕЛА

Богачов, А., Вахтель, А., Верлока, В. та ін. (2015). Переклад як (не)порозуміння. Термінологічна дискусія. В: *Філософська думка*, № 5, с. 68–93.

Декарт, Р. (2014). Медитації про першу філософію / Метафізичні медитації. В: О. Хома (укл.), «Медитації» Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень (с. 115–292). К.: Дух і літера.

- Лейбниц, Г.В. (1982). Монадологія. В: Лейбниц, Г. В. *Сочинения в 4-х т.*, т. 1 (с. 413–429). Москва: Мысль.
- Чалмерс, Д. (2015). Аргумент 1: Логічна можливість зомбі (пер. А. Леонова). В: *Філософська думка*, № 5, с. 60–67.
- Blose, B.L. (1981). Physicalism and Disembodied Minds. In: *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 42, p. 59–74.
- Chalmers, D. (1996). *The Conscious Mind*. New York: Oxford University Press.
- Diaz-Leon, E. (2012). Are ghosts scarier than zombies? In: *Consciousness and Cognition*, vol. 21, p. 747–748.
- Goff, P. (2010). Ghosts and Sparse Properties: Why Physicalists Have More to Fear from Ghosts than Zombies. In: *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 81, p. 119–39.
- Goff, P. (2011). A Posteriori Physicalists Get Our Phenomenal Concepts Wrong. In: *Australasian Journal of Philosophy*, vol. 89 (2), p. 191–209.
- Goff, P. (2012a). A priori physicalism, lonely ghosts and Cartesian doubt. In: *Consciousness and Cognition*, vol. 21, p. 742–746.
- Goff, P. (2012b). Ghosts are still scarier than zombies — Reply to Diaz-Leon’s reply to ‘A priori physicalism, lonely ghosts and Cartesian doubt’. In: *Consciousness and Cognition*, vol. 21, p. 749–750.
- Goff, P. (2014). The Cartesian Argument against Physicalism. In: Sprevak, M., Kallestrup, J. (eds.). *New Waves in Philosophy of Mind* (p. 3–20). New York: Palgrave Macmillan.
- Goff, P. (2015). Real acquaintance and physicalism. In: Coates, P., Coleman, S. (eds.). *Phenomenal Qualities: Sense, Perception and Consciousness* (p. 121–143). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Hart, W.D. (1988). *The Engines of the Soul*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Janzen, G. (2012). Physicalists Have Nothing to Fear from Ghosts. In: *International Journal of Philosophical Studies*, vol. 20 (1), p. 91–104.
- Kirk, R. (1974). Sentience and Behaviour. In: *Mind*, vol. 83 (329), p. 43–60.
- Kripke, S. (1972). Naming and Necessity. In: Davidson, D., Harman, G. (eds.). *Semantics of Natural Language* (p. 253–355). Dordrecht: Reidel.
- Lewis, D. (1986). *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Basil Blackwell.
- Nida-Rümelin, M. (2007). Grasping Phenomenal Properties. In: Alter, T., Walter, S. (eds.). *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge* (p. 307–338). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Swinburne, R. (1984). Personal Identity: The Dualist Theory. In: Shoemaker S., Swinburne R. (eds.). *Personal Identity* (p. 1–66). Oxford: Blackwell.
- Taliaferro, C. (1997). Possibilities in Philosophy of Mind. In: *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 57, p. 127–37.

Статтю одержано 01.03.2017

REFERENCES

- Blose, B.L. (1981). Physicalism and Disembodied Minds. In: *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 42, p. 59–74.
- Bogachov, A., Váhtel, A., Verloka, V. et al. (2015). Translation as (mis)understanding. Terminological discussion. [In Ukrainian]. In: *Philosophical Thought*, no. 5, p. 68–93. [= Богаčov 2015]
- Chalmers, D. (1996). *The Conscious Mind*. New York: Oxford University Press.
- Chalmers, D. (2015). Argument 1: The logical possibility of zombies. [In Ukrainian]. In: *Philosophical Thought*, no. 5, p. 60–67. [= Чалмерс 2015]
- Descartes, R. (2014). Meditations on First Philosophy / Metaphysical Meditations. [In Ukrainian, Latin, and French]. In: Khoma, O. (ed.), *Descartes’ «Meditations» in the Mirror of Modern Interpretations* (p. 115–292). K.: Duh i litera. [= Декарт 2014]

- Diaz-Leon, E. (2012). Are ghosts scarier than zombies? In: *Consciousness and Cognition*, vol. 21, p. 747–748.
- Goff, P. (2010). Ghosts and Sparse Properties: Why Physicalists Have More to Fear from Ghosts than Zombies. In: *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 81, p. 119–39.
- Goff, P. (2011). *A Posteriori* Physicalists Get Our Phenomenal Concepts Wrong. In: *Australasian Journal of Philosophy*, vol. 89 (2), p. 191–209.
- Goff, P. (2012a). A priori physicalism, lonely ghosts and Cartesian doubt. In: *Consciousness and Cognition*, vol. 21, p. 742–746.
- Goff, P. (2012b). Ghosts are still scarier than zombies — Reply to Diaz-Leon’s reply to ‘A priori physicalism, lonely ghosts and Cartesian doubt’. In: *Consciousness and Cognition*, vol. 21, p. 749–750.
- Goff, P. (2014). The Cartesian Argument against Physicalism. In: Sprevak, M., Kallestrup, J. (eds.). *New Waves in Philosophy of Mind* (p. 3–20). New York: Palgrave Macmillan.
- Goff, P. (2015). Real acquaintance and physicalism. In: Coates, P., Coleman, S. (eds.). *Phenomenal Qualities: Sense, Perception and Consciousness* (p. 121–143). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Hart, W.D. (1988). *The Engines of the Soul*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Janzen, G. (2012). Physicalists Have Nothing to Fear from Ghosts. In: *International Journal of Philosophical Studies*, vol. 20 (1), p. 91–104.
- Kirk, R. (1974). Sentience and Behaviour. In: *Mind*, vol. 83 (329), p. 43–60.
- Kripke, S. (1972). Naming and Necessity. In: Davidson, D., Harman, G. (eds.). *Semantics of Natural Language* (p. 253–355). Dordrecht: Reidel.
- Leibniz, G.W. (1982). Monadology. [In Russian]. In: Leibniz, G. W. *Works in 4 vols.*, vol. 1 (p. 413–429). Moscow: Thought. [= Лейбниц 1982]
- Lewis, D. (1986). *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Basil Blackwell.
- Nida-Rümelin, M. (2007). Grasping Phenomenal Properties. In: Alter, T., Walter, S. (eds.). *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge* (p. 307–338). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Swinburne, R. (1984). Personal Identity: The Dualist Theory. In: Shoemaker S., Swinburne R. (Eds.). *Personal Identity* (p. 1–66). Oxford: Blackwell.
- Taliaferro, C. (1997). Possibilities in Philosophy of Mind. In: *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 57, p. 127–37.

Received 01.03.2017

Дмитро Сенемий

ЧИ МОЖЕ (І ЯК) ФІЗИКАЛІЗМ ВСТОЯТИ ПРОТИ АРГУМЕНТУ САМОТНЬОГО ПРИВИДА ДЕКАРТА–ГОФА?

У статті обговорено аргумент самотнього привида проти фізикалізму, запропонований Філіпом Гофом як посиленна версія знаменитого аргументу Декарта за відмінність між ментальністю (психічним суб’єктом, *Я*) і тілом. Посилений аргумент, на думку Гофа, стає невразливим до типового заперечення, що апелює до можливості множинної реалізації, та має кілька переваг порівняно з іншим, більш впливовим антиматеріалістичним аргументом — аргументом зомбі. У статті обговорено дві спроби нейтралізації аргументу самотнього привида, здійснені Есою Діаз-Леон та Грегом Джензенном, і обґрунтовано думку, що вони не досягають успіху. Запропоновано й досліджено інші можливі способи захисту фізикалізму, ґрунтовані на усумнінні невразливості аргументу самотнього привида щодо заперечення від можливості множинної реалізації. Обґрунтовано думку про проблематичність відхилен-

ня відповідних нових заперечень без звертання до додаткових аргументів, які, якщо є слухними, достатні для спростування фізикалізму і, отже, роблять аргумент привида зайвим. Зроблено висновок, що фізикалісти мають досить ефективні засоби для протистояння аргументові самотнього привида і що питання про спроможність аргументу подолати ці засоби залишається відкритим.

Ключові слова: ментальний, фізичний, зомбі, привид, фундаментальний, похідний, утворення, феноменальна властивість

Dmytro Sepetyi

CAN PHYSICALISM STAND AGAINST THE LONELY GHOST ARGUMENT?

The paper discusses the lonely ghost argument against physicalism, which was advanced by Philip Goff as a reinforced version of Descartes' famous argument for the distinctness of mind (mental subject, or self) and body. The purported reinforcement consists in making the argument invulnerable to the typical objection that appeals to multiple realizability. Besides, the claim was made by Goff that the lonely ghost argument has several advantages over the far more influential zombie argument. Two physicalist attempts to defuse the argument, by Esa Diaz-Leon and Greg Janzen, are discussed and found unsuccessful. Some alternative ways of possible physicalist defences, which are based on questioning Goff's success to deal with multiple realizability objection, are proposed and investigated. It is argued that there is considerable difficulty in deflecting the new objections without use of additional arguments which, if sound, would be sufficient to refute physicalism on their own and so make the lonely ghost argument redundant. The conclusion is made that physicalists have considerable resources to deal with the lonely ghost argument, and it is left open whether the lonely ghost argument can overpower them.

Key words: mental, physical, zombie, ghost, fundamental, supervenient, constitution, phenomenal property

Сепетий, Дмитро — кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету. Сфера наукових інтересів — філософія ментальності, епістемологія, політична філософія.

Sepetyi, Dmytro — PhD in philosophical sciences, associate professor at the department of social disciplines of Zaporizhzhia State Medical University. Academic interests: philosophy of mind, epistemology, political philosophy.
